

SZLÁV KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGEINK: NYELV, FOLKLÓR, IRODALOM

Tanulmánykötet a Bolgár Kulturális Fórum alapításának
20. évfordulójára

СЛАВЯНСКИТЕ НИ КУЛТУРНИ НАСЛЕДСТВА: ЕЗИК, ФОКЛОР, ЛИТЕРАТУРА

Сборник послучай 20 годишнината от основаването на
Българския културен форум

A kötet megjelenését támogatták/Спонсори на сборника:

NEMZ-KUL-19-1163

Budapest XI. kerület, Újbuda Bolgár Önkormányzata

SZLÁV KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGEINK: NYELV, FOLKLÓR, IRODALOM

СЛАВЯНСКИТЕ НИ КУЛТУРНИ НАСЛЕДСТВА: ЕЗИК, ФОЛКЛОР, ЛИТЕРАТУРА

Szerkesztette: Menyhárt Krisztina és Dudás Mária

Редактори: Кристина Менхарт и Мария Дудаш

Bolgár Kulturális Fórum – ELTE Szláv Filológiai Tanszék
Български културен форум – ЕЛТЕ Катедра „Славянски
филологии“

Budapest – Будапеща

2019

ISBN 978-615-00-7021-6

Felelős kiadó: Bolgár Kulturális Fórum

Vladimirova Milena – elnök

Отговорен издател: Български културен форум

Милена Владимирова – председател

A kötetet lektorálták/Лектори

Dudás Előd, Dudás Mária, Jankova Veneta, Janiecz-
Nyitrai Agnieszka, Janurik Szabolcs, Lukácsné Bajzek
Mária, Menyhárt Krisztina

A borítón Vladimirova Milena „Ablak az ég felé” c. képe látható

*На корицата е представена картината „Прозорец към
небето“ на Милена Владимирова*

TARTALOM/СЪДЪРЖАНИЕ

Előszó	5
Bajzek Marija: Sožitje narodov, jezikov, kultur in konfesij v Prekmurju in Porabju	9
Császári Éva: Ragadványnév-vizsgálatok a répáshutai szlovákok körében	20
Dudás Előd: Hrvatski govor Temerja u svjetlu narodnih pjesama ...	30
Dudás Mária: <i>Két tűz között</i> a magyar és bolgár frazeológiában	37
Jankova Veneta: Бележки към българо-унгарските научни взаимоотношения през 60-те години на 20 в. (Историко - етнографски аспекти)	51
Juricskayné Szabeva Aszja: Легенди и предания за произхода на виното	62
Menyhárt Krisztina: A leány alakja a bolgár és magyar népmesékben	91
Pátrovics Péter: A Moréna-égetés szokásának lengyel vonatkozásairól	108
Petkova Papadopulosz Adriana: Основният славянски мит и някои негови елементи в духовната ни култура	118
Pozsgai István: Сочетания количественных числительных с относящимися к ним словами в Будапештском Евангелии	126
Rágyanszki György: „ <i>A pálinka után sóvárgó gégek</i> ” felvilágosítása: a szlovák irodalmi nyelv kodifikálása és az evangélikus antialkoholista irodalom	143
Várnai Dorota: Polska kultura na ziemiach węgierskich	156
Vindus Melinda: „Ne adja az Úr, hogy elfelejtse, kik vagyunk és honnan jöttünk!” A bánáti bolgárok múltja, jelen és jövője	165
Zsilák Mária: Cirill és Metód Nagymorva birodalomba érkezése ezeréves évfordulójának megünneplése Tótbánhegyesen (Nagybánhegyesen) 1863-ban	187
A kötet szerzői	195

**„A PÁLINKA UTÁN SÓVÁRGÓ GÉGÉK”
FELVILÁGOSÍTÁSA:
A SZLOVÁK IRODALMI NYELV KODIFIKÁLÁSA ÉS
AZ EVANGÉLIKUS ANTIALKOHOLISTA IRODALOM**

Rágyanszki György

A szlovák nemzeti mozgalom és az evangélikus egyház

A 19. század első felében, a modern szlovák nemzet létrejötté, illetve a szlovák irodalmi nyelv kodifikálásának korszakában a történelmi Magyarország területén élő evangélikusok a lakosság 6-9%-át alkották. Az 1848-as demográfiai adatok szerint Magyarország lakosságának 7%-a volt evangélikus, melynek 25%-a magyar, 35%-a német, 40%-a szlovák nemzetiségű volt (Kertész 2002: 26). A szlovákok relatív többsége miatt „tót egyház” névvel is illették a Magyarországi Ágostai Hitvallású Evangélikus Keresztyén Egyházat. Az evangélikus szlovákok jelentős része zárt tömbben élt a történelmi Magyarország északi vármegyeiben, de Békés és Csanád vármegyében, valamint Bácskában és Bánatban is meghatározó szlovák gyülekezetek működtek.

A szlovák nemzeti mozgalom és a modern szlovák irodalmi nyelv létrejötté elsősorban az evangélikus értelmiséghez, azon belül is Lúdvít Štúr személyéhez és az általa létrehozott hálózathoz köthető. Štúr mozgalma demográfiai és konfesszionális szempontból figyelemreméltó, hiszen a szlovák felekezeti viszonyokhoz képest az evangélikus lelkészek és tanítók felülreprezentáltak a nemzeti mozgalomban (a szlovákajkú lakosság 80%-a katolikus). Kertész Botond egyháztörténész szerint: „az anyanyelvű protestáns egyház, és annak értelmisége jóval exponáltabb helyzetben volt, mint a latin nyelvű katolikus egyház papjai és tanítói. Az államtól független, és lazább egyházfegyelemmel rendelkező evangélikus egyház lelkészei és tanítói szabadabban vehettek részt kulturális és politikai küzdelmekben, mint a katolikusok” (Kertész 2002: 27).

Tagadhatatlan, hogy a szlovák evangélikusok kedvezőbb anyanyelvi jogokkal bírtak katolikus társaikhoz képest, ugyanis az 1610-es zsolnai zsinattól a szlovák evangélikusok a biblikus cseh nyelvváltozatot hasz-

nálták liturgikus nyelvként és az egyházi adminisztrációban is. Azonban nem feledkezhettünk meg arról, hogy a szlovák irodalmi nyelv első kodifikációja a nagyszombati katolikus értelmiséghez köthető. Anton Bernolák katolikus pap már 1787-ben a *Dissertatio philologico-critica de litteris slavorum* c. nyelvтанában a nyugatszlovák nyelvváltozat alapján kodifikálta a szlovák nyelvet. 1825–1827-ben a Bernolák-féle nyelvváltozatban jelent meg az első nyomtatott szlovák Biblia Juraj Palkovič fordításában. A szlovák evangélikusok Jozef Roháček 1936-os fordításáig kizárólag a biblikus cseh nyelvű Kralicei Biblia revideált fordításait használták, amelynek nyelvezete az evangélikus hívek egyházi és nyelvi értékrendszerének meghatározó eleme volt. Ľudovít Štúr fellépése az 1830-as években azonban paradigmaváltáshoz vezetett az evangélikusok nyelvhasználatában.

Štúr a modern szlovák nemzet megalkotása érdekében egy új, a közpszlovák nyelvváltozatra épülő irodalmi nyelvet kodifikált, amely az akkor még szlovák imaginárius nemzet nemzeti attribútumává válhatott. Az újabb kodifikációs kísérlet jelentőségét és eredményességét nyelven kívüli tényezők is bizonyítják. Štúrnak sikerült egyesítenie a korábban megosztott katolikus és evangélikus szlovákokat, akik „korábban nem kommunikáltak egymással, a két felekezetnek nem voltak közös egyesületeik” (Đurovič 2007: 21).

A Štúr-féle kodifikáció elfogadása többéves folyamat volt, a modern szlovák irodalmi nyelv megteremtését számos nyelvészeti és ideológiai polémia kísérte. Štúr 1843-ban határozta el társaival a szlovák irodalmi nyelv kodifikálást, és ebben az évben kérelmezte a *Slovenskje Narodnje Novini* (Szlovák Nemzeti Újság) újság engedélyezését, azonban a lapengedélyt csak 1845-ben kapta meg. Štúr újságját már az új szlovák irodalmi norma szerint szerkesztette az 1848-as forradalomig. Štúr 1846-ban a *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* (A szlovák nyelvjárás, avagy az e nyelvjáráson történő írás fontossága) vitairatában védte meg az új irodalmi szlovák nyelvet, és még ebben az évben adta ki kodifikációs munkáját a *Nauka reči slovenskej*-t (A szlovák nyelv nyelvtana; részletes nyelvészeti elemzését ld. Žigo 2002: 168–176).

A szlovák irodalmi nyelv kodifikációjának kontextusában nem szabad túlértékelnünk Štúr felekezeti hovatartozását. Kertész Botond kutatásaiból tudhatjuk, hogy Štúr nem használta ki az evangélikus egyház

adta közéleti kereteket. „Nyelvi programját nem próbálta meg az egyházi konventeken népszerűsíteni (ebben a tekintetben minden bizonnyal reálisan mérte fel a helyzetet) és nem választotta az egyházi karrier lehetőségét sem. Tanítványai, a nézeteivel rokonszenvező lelkészek, tanítók, világi értelmiségiek, evangélikus nemesek hihetetlenül hatékonyan működtek közre abban, hogy Štúr legyen az 1840-es évektől a szlovák nemzeti mozgalom egyik legmeghatározóbb szereplője” (Kertész 2016: 47).

Štúr nyelvi és nemzeti programját a *Slovenskje Narodnje Novini* újságon keresztül tudta népszerűsíteni. Publicisztikájában olyan társadalmi kérdéseket tárgyalt, amelyek szlovák és katolikus értelmiség számára egyaránt meghatározóak voltak. A korabeli szlovák társadalom egyik legégetőbb szociális problémája az alkoholfogyasztás egyre nagyobb terjedése volt, ezért a szlovák egyházi értelmiség felvilágosító írásokon, prédikációkon és szórakoztató népszerűvelő írásokon keresztül próbálta visszaszorítani az alkoholizmus jelenségét, amely leginkább a burgonyából készített pálinka és a kocsmák elterjedésével magyarázható. A *Slovenskje Narodnje Novini* hasábjain az evangélikusok és a katolikusok közös platformon léphettek fel az alkoholizmus jelensége ellen. Štúr szerkesztői és szervezői munkájának nagy érdeme, hogy nemcsak az északi szlovák vármegyék katolikus és evangélikus értelmiségét szólította meg, hanem az alföldi szlovák értelmiség is részt vett az antialkoholista diskurzusban.

A Štúr-féle irodalmi nyelv antialkoholista irodalma

A Štúr-féle kodifikáció korszakának kultúrtörténeti jellegzetessége, hogy több antialkoholista tematikájú írás is megjelenhetett. A liptószentmiklósi evangélikus lelkész Michal Miloslav Hodža a *Něpi pálenku to je nřzabi* (Ne igyál pálinkát) 1845-ös prédikációjában szólt fel a pálinkafogyasztás ellen. Julius Plošic katolikus pap is a Štúr-féle irodalmi nyelven jelentette meg prédikációját: *Opilci Nřprjatelia Krřza Krista; alebo Reči Proti Páleničnje* (Az iszákosok Jézus keresztyének ellenségei, avagy egyházi beszédek a pálinka ellen, 1846). Irodalomtörténeti és nyelvészeti szempontból is figyelemreméltó a katolikus Ján Andráščík *Šenk palenčeny* (Pálinkás pult, 1844) c. verses színjátéka, amely eredetileg keletiszlovák nyelvjárásban íródott, de Hodža 1846-ban irodalmi szlovák nyelven is megjelentette. 1846-os nyomtatvány a

Zatraceňja a spaseňja (Kárhozat és megváltás) c. 155 strófából álló költemény, feltehetőleg evangélikus szerző tollából, ugyanis a jellemzően lutheránus kulturális központnak számító Lőcsén jelentették meg (Karpinský 2013: 264).

A *Slovenskije Narodnje Novini* vezércikkeinek és az újság tudósításainak visszatérő tartalmi eleme volt az antialkoholista mozgalomról szóló tájékoztatás. Az előző fejezetben nem érintettem, hogy a Štúr-féle irodalmi nyelvet Štúr beleegyezésével 1852-ben módosították, ezért a *Slovenskije Narodnje Novini* cikkei a szlovák nyelv külső történetének értékes forrásaiként szolgálnak, amelyek nem egyeznek a mai szlovák nyelvi normával. Az antialkoholista tematikájú cikkek idézése során saját fordításom mellett az eredeti szlovák forrásszöveget is meghagytam.

A *Slovenskije Narodnje Novini* három állandó rovattal rendelkezett. A címlapon kezdődő vezércikk általában több lapszámon keresztül jelent meg. A belföldi híreket főleg a Štúrral levelező evangélikus papok és tanítók küldték. Emellett az újság külföldi források felhasználásával külügyi rovatot is közölt. A Štúr által szerkesztett újság jelentőségét Demmel József is felismerte: „Štúr ugyanis egy olyan társadalmi szerveződést/hálózatot használt fel céljai eléréséhez, amely képes volt széles körben kiterjedni, hiszen az evangélikus szlovák diáktársaságok tagjai az iskolaévek után szétszóródva a helyi társadalmi elit tagjai lettek tanítóként, lelkészként, jól képzett hivatalnokként” (Demmel 2011: 192–193). Az újság sajnos nem közölte minden esetben a cikkek szerzőit, ezért csak feltevéseink lehetnek az antialkoholista tematikájú írássok alkotóiról, akik valószínűleg a szlovák protestáns értelmiségi rétegből származtak.

A legterjedelmesebb pálinkafogyasztás elleni vezércikk szerzője szintén ismeretlen, valószínűleg a főszerkesztő, Ľudovít Štúr írhatta. A *Spolki mjernosti* (Mértékletességi Egyesület) vezércikk folytatásban jelent meg 1845-ben a 7. számától a 11-ig. A mértékletességi egyesületek angol mintára jöttek létre. Az egyesületek lényege, hogy a belépő tagok önként lemondanak a szeszesitalok fogyasztásáról. Az első magyarországi szervezetet Štefan Závodník katolikus pap alapította 1844-ben, de később 1847-ben az evangélikusok is csatlakoztak a programhoz megalapítva a Magyarországi Központi Mértékletességi Egyesületet

(Ústredný spolok striezlivosti v Uhorsku), amely inkább tekinthető szociálpolitikai programnak, mint a szlovák nemzeti mozgalom alkoholel- lenességének (Demmel 2011: 215).

A *Slovenskije Národňje Novini* 1845-ös vezércikke még a Magyarországi Központi Mértékletességi Egyesület előzményeiről szól. A vezércikk szerzője a cikk elején a pálinka elterjedtségének fokát írja le. Kiváltképp a szegényebb területeken élő szlovákok körében jellemző az alkoholizmus (Liptó, Árva, Trencsén), de a későbbi szerzői levelekből kiderül, hogy az alkoholizmus jelensége a békési és bácskai szlovákok körében is súlyos probléma. A pálinkafogyasztás a szlovák társadalom minden egyes generációjára hatással van, a férfiak és a nők körében egyaránt jellemző az alkoholizmus. Az 1845-ös vezércikk szerint:

Rozprasilo sa pitja tohto hnusneho nápoja medzi naším obecním ludom tak, že mu je oddaný každý vek, oboje pohlavje, že sa s ním každá práca začína i dokonáva, každý úhovor (pactum: der Vertrag) zavjera, každý hosť víta a vipredvádza, každá slávnosť domáca i verejná (publicus; öffentlich) odbavuje; pije ho starí, pije ho muž, pije ho mládenec, okusuje chlapec, cucle v šatke d'jeťa, pije ho slobodí, slope ženatí, pije muž, poťahuje žena; s ním sa začína práca raňajšja, s ním sa končí večerajšja; pripíja sa k sňedaniu, zapíja k obedu, upíja k olovrantu, napíja k večeri; s ním sa id'e na pole, do humna, do hori; s ním sa víta novonarodeňec, s ním sa mu pri kršte slávnosť vikonáva, s ním sa mladjemu zaťoví a neveste zdravká, s ním sa odomrelí zahrabáva.

[„Úgy elterjedt ennek az undorkeltő italnak a fogyasztása az átlagemberek között, hogy a két nem tagjai már napi szinten ragaszkodnak hozzá; ezzel kezdődik és végződik minden egyes munka, ezzel zárul minden megegyezés (pactum, der Vertrag), ezzel fogadják és utána ezzel köszönnék el minden egyes vendégtől, ezzel végződik minden otthoni és nyilvános (publicus, öffentlich) rendezvény; issza a férfi és a legény, megkóstolja a kisfiú, a kendőbe tekert gyerek is szopogatja, issza a nőtlén, vedeli a nős férfi, felhörpinti az asszony; ezzel indul a reggeli munka, ezzel végződik az esti, fogyasztják reggelihez, megisszák az ebédhez, isszák az uzsonnához és a vacsorához; ezzel mennek a mezőre, a

hegyekbe, a csűrbe; ezzel köszöntik az újszülöttet, ezzel ünneplik a keresztiséget, ezzel üdvözik a fiatal vőt és a menyasszonyt, s a halottat is ezzel temetik. (Slovenskije Národňje Novini 1845: 26)]

A fent idézett forrás rávilágít a Mértékletességi Egyesület fontosságára, és szemlélteti a korszak pálinkafogyasztásról folytatott társadalmi diskurzusának összes elemét. A szlovák nemzeti mozgalom értelmezésében a burgonyából vagy gabonából főzött pálinka három szinten mérgezi a szlovákokat: az egyén, a szűkebb közösség és a szlovák nemzet szintjén. A vezércikkhez hasonlóan a későbbi cikkek is elismerik, hogy a pálinkafogyasztás és az ebből kialakult alkoholizmus leginkább egyéni döntés következménye, de emellett az antialkoholista publicisztika állandó szereplője a ravasz zsidó kocsmáros, aki adósságcsapdába űzi a szlovák parasztságot. Miloslav Štítovský szerint a szlovák szépirodalom és publicisztika negatív zsidóképe leginkább gazdasági és társadalmi vonatkozású, a zsidókat emellett gyakran a magyarosítás képviselőiként, a szlovák nemzet elnyomóiként ábrázolták (Štítovský 2016: 4):

Pije, pije pijak ces celí rok na bradu, krčmár mu len dáva a ešte ho aj ponúkne, sedľakovi sa to páči že pije a nič ňeplatí, ale na raz prid'e platba, sedľak nemá lebo je mnoho čo napiu, tu potom id'e krčmár po d'ed'ine s úradským a drábom z dom do domu po dlžníkoch a zaberá čo nájd'e: duchni, reľaze, zbožja atd. Ohlasuje sa potom plač, beduňaja z domou, tam z toho že nebudú mať živnosť, tu zas že nebudú mať na čom líhať, ale darmo dlh sa platíť musí. A takíto dlh sa platíť s trojnásobným úrokom.

[„Egész évben saját szakállára iszik a paraszt, a kocsmáros csak tölt neki, sőt még kínálja is, a parasztnak meg tetszik, hogy iszik és semmit sem fizet érte, de egyszer eljön a fizetés ideje, és akkor a parasztnak már nem lesz miből, mivel túl sokat ivott, ezután a kocsmáros a hivatalnokkal és a pandúrral körbejárja a falut házról házra, és elvisz mindent, amit csak talál: dunyhát, láncot, gabonát stb. Sírás és jajgatás hallatszik a házakból, az egyik házban azért, mivel nem marad ingóságuk, másutt nem lesz hová lehajtania a fejüket, de hiába a sírás, az adósságot fizetni kell. És az efféle adósságot háromszoros kamattal kell fizetni.” (Slovenskije Národňje Novini 1845: 26)]

A *Slovenskije Národňje Novini* polgári újság volt, azonban antialkoholista publicisztikája egyben keresztény, felvilágosító irodalom is lehet. Az újságcikkek szerzői – jellemzően evangélikus lelkészek – teológiai érveket is felsorakoztattak a mértékletesség mellett. A teológiai értelmezés szerint az alkohol rabjai bűnt követnek el, ugyanis a mértéktelen pálinkafogyasztás közben hátat fordítanak Istennek. A szlovákok által fogyasztott gabona- és burgonyapálinka nem más, mint az emberi szervezetre káros spiritusz. A pálinkaivást járványként írják le, amelynek megállításáért Istenhez kell fohászkodni. A teológiai érvrendszer mellett gyakorlati érveket is felsorakoztatnak. A pálinka valójában az éhínség és a nyomor forrása, mivel a pálinkafőzés növeli a burgonya és a tűzifa árát. A pálinkafogyasztás emberi életet is követelhet, ugyanis gyakori volt a pálinkafőzdék leégése, és a tűz következtében egy teljes falu is megsemmisülhetett.

Az 1845-ös vezércikket követően a *Slovenskije Národňje Novini* levelezői leginkább három témakört jártak körül. Foglalkoztak a pálinkafőzés betiltásának jogi lehetőségével, leveleikben beszámoltak a Mértékletességi Egyesület helyei eredményeiről és kudarcairól, valamint a zsidó kocsmárosok szerepéről. A mértékletességi egyesület felső-zólyomi képviselői szerint is a „pálinka után sóvárgó gégek” megmentésére a legkézenfekvőbb megoldás a pálinkafőzés betiltása lett volna:

Povedáte, že je to azda len ňje hrjeh, pálenku pálit' a predávat'? Ba áno! pálenku pálit' a predávat' na pit'ja je hrjeh, ktorí zákoni svetskje síce eš'ťe ňezakazuju, ale zakazuje kresťanstvo. Za hrjeh to ňepokladaju za našich časou už len tí, ktorí je milši hrješni zisk, ako kráľovstvo božje a spravodlivosť jeho. Prečože povstau proti ňej celi temer a spravodlivosť jeho. Prečože povstau proti ňej celi temer svet od západu až na východ? Predtím hrešilo sa z ňevedomosti, teraz vuola božja svetu už zjavná i v tejto čiasťi.

[„Azt mondjátok, hogy talán nem bűn pálinkát főzni és árulni? De igenis az! Pálinkát főzni és árulni bűn, melyet a világi törvények még nem tiltanak, de a kereszténység tiltja. A mi időnkben csak azok nem tartják bűnnek, akiknek kedvesebb a bűnös haszon, mint Isten országa és igazságossága. Miért fordult vele szemben az egész világ nyugattól egészen

keletig? Ezelőtt tudatlanságból vétkeztek, az Úr akarata most már ismert itt is.”²⁸ (Slovenskje Národňje Novini 1846: 256)]

A magyarországi alföldi szlovák településekről Kutlik János pitvarosi evangélikus lelkész tudósított a *Slovenskje Národňje Novini* felé. Kutlik János Štúr híveként elfogadta a szlovák irodalmi nyelvet, publicisztikája mellett időnként az egyházi liturgiában is használta, de nem szakított teljesen a biblikus cseh hagyománnyal (Kutlik és a magyarországi szlovák evangélikus lelkészek nyelvhasználatáról bővebben ld. Žiláková 2017: 189–201; 2018). A Štúrhoz való közeledése miatt külön utas lelkésznek számított az Alföldön, mivel a magyar államhoz lojális alföldi evangélikus papok kizárólag a biblikus cseh nyelvváltozat használatát preferálták. Lúdvít Štúr fennmaradt levelezése szerint Kutlik három alkalommal kapott Štúrtól levelet (1845, 1847, 1851) (Ambruš 1956). Štúr Kutlikhoz írt 1845-ös levele is dokumentálja, hogy Štúr munkájában mennyire fontos volt a hálózatépítés, az előfizetők és a tudósítók számának növelése:

Máme ostatňe nád'ěju že sa tam okolo Vás naše novini rozšira keď tak horlivých budú mať podporuťa'elou; a spolu Vás prosíme abi s'te nám správi stoličňje, keď budú dôležit'ejšje a jestli Vám buďe prihudnuo posjelať ráčili, za čo Vám veľmi vďační bud'eme. Správi tjeto ale musja bit docela pravďivje a v mjernom duchu písanje.

[Továbbá reménykedünk, hogy az Ön környezetében terjedni fog az újság, amennyiben ilyen lelkes előfizetők lesznek, és kérjünk Önt, hogy amennyiben kedve van hozzá, szíveskedjen nekünk vármegyei híreket továbbítani, melyekért nagyon hálásak leszünk. A híreknek teljesmértékben valósnak kell lenniük és mérsékeltebb szellemben kell íródniuk (Ambruš 1956: 106).]

Kutlik Štúr felkérésére a *Slovenskje Národňje Novini* aktív tudósítójává vált, cikkeiben beszámolt a szlovák nyelv aggasztó helyzetéről a szarvasi evangélikus főgimnáziumban, Jancsovcics István készülő magyar–

²⁸ Bibliai utalás: „Ha nem jöttem volna, és nem szóltam volna hozzájuk, nem volna bűnük, most azonban nincs mentségük bűneikre.” (János 15, 22)

szláv és szláv–magyar szótáráról, és antialkoholista témában is küldött tudósítást:

Počujte, čo sa stalo. Na susednej d'ed'ine Albert rečenej, mladjeho 30-ročnjeho muža od ňjektorjeho času morila zimnica. Všetki domáce ljeki ňeosožili, i poradili mu, abi tú zimnicu prepiu pálenkou! Ňešťastník uveriu, zavljekou sa do krčmi a na jedno posed'eňa vilokau 4 ½ holbi vína, nato na vrch jednu holbu naprávanej židovskej pálenki! A čibi s'e chceli veriť? zimnica ho na skutku ňehala a ňikdi sa mu ňevráti! ňevráti, lebo je už – v hrobe! – Mladá vdova a ňeodchovanie siroti budú zatlho oplakávať svojho otrávenjeho opatrovníka. – Podpísaní mnoho hovoriu o škaredosti a škodlivosti vísťupku opilstva, azdaže ňjektoriu dušu ziskau, a vďačne bi ňjektorje mišljenki v. obecnstvu zd'eliu, kebi tomu v novinách mjesta bolo.

[Hallgassátok, hogy mi történt. A szomszédos Csanádalbertinak nevezett faluban hideglelés gyötört egy harmincéves férfit. Az otthoni gyógyszerek nem használtak, és azt tanácsolták, hogy a hideglelést pálinkaivással kezelje. A szerencsétlen elhitte, elment a kocsmába, és egy ültében megivott 4 ½ icce bort, és még erre egy icce zsidó pálinkát. És hogyha hinni szeretnétek? A hideglelés egy ideig nem gyötörte, abba maradt és már nem is tért vissza! Nem is térhet vissza, mert már a sírban van. A fiatal özvegy és az árva sokáig fogják siratni megmérgezett gondviselőjüket. Az írás során sokat beszéltem a részegétség csúnyaságáról és kártékonyságáról, hogy néhány lelket megnyerjek, és a közönséggel is szívesen osztanék meg néhány gondolatot, hogyha ehhez hely lenne az újságban. (Kutlik 1846: 307)]

Kutlik János és a szlovák nemzeti mozgalom további szerzőinek antialkoholista írásaival kapcsolatban hangsúlyoznunk kell, hogy a szerzők többsége nem küzdött a teljes absztinenciáért, kizárólag a mértéktelen pálinkafogyasztást kifogásolták. A pálinka számított a legkönnyebben elérhető és a legolcsóbb alkoholforrásnak a korszakban. Egy Árva vármegyéből író tudósító szerint:

Prvá je že na mjesto tej smradlavej pálenki, alebo ako ju ľud žartom volá „šálenki“ nemáme iného dobrého nápoja, ktorým bi si človek pracovití tú ujmu pri odreknutí sa pálenki nahradiť mohli. A či nemá mi tie dobrú vodu, nadhodí mi Prisnicov víodupiu. Veru máme; ale číri chlieb a voda sa dáva len vezňom akoby za pokutu, či ale pracovití ľud – musíme len uznať a spravodliví biť – nežasluhuje lepšieho pokrmu a nápoja len ako dáki vezeň? Teda z toho nasleduje abi pálenku piu! – Ba ňenasleduje to, ale abi mjesto ňej mau druhí nápoj okrem vodi. Víno je u nás ukrutne draho pre chudobní ľud. Pivo ale, s malou viminkou, je len kočvarina, ktorá už na prví pohľad človeka odstraší a bolebruch spôsobí.

[Először is a bűdös pálinka helyett, vagy ahogyan a nép hívja tréfásan „šálenki” [bolondocska], nincsen más jó italunk, amivel a dolgozó ember pótolhatná a pálinkát, hogyha szándékában áll. És nincsen jó vizek? Bizony van, de üres kenyeret és vizet csak a raboknak adnak büntetesként. A dolgozó ember – el kell ismernünk és igazságosnak kell lennünk – nem érdemel jobb ételt és italt, mint egy rab? Ebből következik, hogy pálinkát igyon! Azonban inkább ebből az következik, hogy a pálinka helyett és a vízen kívül másmilyen jó italt kellene fogyasztania. A szegény ember számára nálunk a bor iszonyatosan drága. A sör pedig, pár kivételtől eltekintve, csak kotyvalék, ami első nézésre elborzasztja az embert és hasfájást okoz. (C. C. z Oravi 1846: 323)]

Összefoglalás

A 19. század első felében döntőrészt szlovák evangélikus kezdeményezésre jött létre a szlovák nemzeti mozgalom, amelynek vezetője a Pozsonyi Líceumban tanító Lúdvít Štúr volt. Štúr minden kétséget kizáróan a magyarországi evangélikus közösség tagja volt, de politikai programjának megvalósítása során számára egyetlen közösség létezett, a szlovák nemzet (Katona 2016: 48). A szlovák nemzet megteremtésének érdekében kodifikálta a szlovák irodalmi nyelvet, hogy szakítson a cseh nyelvre emlékeztető Bernolák-féle katolikus szlovák irodalmi nyelvvel.

A Štúr-féle szlovák irodalmi nyelv elterjedését főleg a *Slovenskije Národňje Novini* biztosította, ahol több antialkoholista tematikájú cikk

is megjelent. A szlovák Štúr toposzhoz hozzátartozik, hogy Štúr sohasem fogyasztott alkoholt, azonban Demmel József kutatásai szerint: „nem egy forrás támasztja alá, hogy legalább diákévei alatt rendszeresen, olykor talán nagy mennyiségben is fogyasztott szeszes italt” (Demmel 2011: 216). A *Slovenskije Národňje Novini* a szlovák társadalomnak csak egy kis részéhez juthatott el, emiatt a nemzeti újságban megjelent antialkoholista tematikájú cikkek népszerűvé hatása elenyésző lehetett. Az antialkoholista tematikájú irodalom és a Magyarországi Központi Mértékletességi Egyesület munkája inkább az evangélikus és katolikus értelmiség egymásra találását szolgálta, amely a modern szlovák nemzet létrejöttének és az új irodalmi szlovák nyelv elfogadásának elengedhetetlen feltétele volt.

Irodalom

- Ambruš, J. (eds.), 1956, *Listy Ľudovíta Štúra II. 1844–1855*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Demmel, J. 2011, *A szlovák nemzet születése. Ľudovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Kalligram: Pozsony.
- Ďurovič, L. 2007, Kodifikácia novej spisovnej slovenčiny – predpoklady a kompromisy. In: Ondrejovič, S. (eds.), *Ľudovít Štúr a reč slovenská*. Bratislava: Veda, 21–34.
- Karpinský, P. 2013, Operátory za rozširovanie a rozvíjanie výpovede v texte *Zatracaňa a Spaseňa* zo štúrovského obdobia. In: Kesselová, J. (eds.), *Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine*. Bratislava: Veda, 264–271.
- Kertész, B. 2002, *Evangélium és szabadság. Az evangélikus egyház Magyarországon 1848–49-ben*. Budapest: Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület.
- Kertész, B. 2016, Az evangélikus Štúr. In: Demmel, J. (eds.), *Az ismeretlen Ľudovít Štúr. Magyar tanulmányok a legnagyobb szlovákról*. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 33–49.
- Štítovský, M. (eds.), 2016, *Židia a ich kritické zobrazenie v staršej slovenskej literatúre*. Bratislava: Eko-konzult.
- Žigo, P. 2002, *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Žiláková, M. 2017, Prívrženci Ľudovíta Štúra na dolnozemských jazykových ostrovoch. In: Ondrejovič, S. – Kmit'ová, J. (eds.), *Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách*. Bratislava: Veda, 189–201.
- Žiláková, M. 2018, *Kutlíkovci na Bánhedeši*. Veľký Bánhedeš: Spolok pre zachovanie slovenských tradícií vo Veľkom Bánhedeši.

Abstract

The Slovakian national movement and the emergence of the modern Slovakian literary language is mainly associated with the Lutheran intellectuals, more specifically with Ľudovít Štúr and the network created by him. The demographic and denominational aspects of Štúr's movement are worth noting, since compared to the Slovakian denominational reality, Evangelical pastors and teachers were overrepresented in the national movement. The *Slovenskije Národňje Novini*, edited by Štúr, played an outstanding role in the spread of the Slovakian literary language. On the pages of the *Slovenskije Národňje Novini*, Lutherans and Catholics were able to raise their voices on a shared platform against the phenomenon of alcoholism which had become a serious problem in Slovakian society due to the spread of palinka-consumption. However, the *Slovenskije Národňje Novini* was only able to reach a small part of Slovakian society, therefore the effect of the anti-alcoholic articles published in the national paper are likely to have been infinitesimal. A big achievement of Štúr's work as an editor and organiser is that he was not only able to reach out to Catholic and Lutheran intellectuals in northern Slovakian counties, but Slovakian intellectuals in the Great Alföld also participated in the anti-alcoholic discourse.

Rezume

Vznik slovenského národného hnutia a modernej spisovnej slovenčiny sa spájajú predovšetkým s evanjelickou inteligenciou, v rámci ktorej musíme vyzdvihnúť osobu Ľudovíta Štúra a ním vytvorenú sieť. Štúrove hnutie je pozoruhodné z hľadiska demografie a konfesie, vzhľadom na slovenské náboženstvo evanjelickí duchovní a učitelia nadreprezentovali v národnom hnutí. Rozširovanie štúrovskej spisovnej slovenčiny zabezpečovali *Slovenskije Národňje Novini* redigované Štúrom.

Na stránkach ako na spoločnej platforme mali katolíci a evanjelici možnosť vystúpiť proti alkoholizmu ako fenoménu, ktorý sa stal veľkým problémom slovenskej spoločnosti pre rozšírenú konzumáciu pálenky. Aj napriek tomu, že sa *Slovenskije Národňje Novini* dostávali

iba k malej časti slovenskej spoločnosti, mohli mať zverejnené anti-alkoholické články v národných novinách vzdelávací účinok. Štúrovým veľkým úspechom, vďaka svojej redakčnej a organizačnej činnosti, je aj oslovenie nielen evanjelickej a katolíckej vzdelanosti v severných Slovákmi obývaných stolicích Uhorska, ale aj zainteresovanosť dolnozemskej slovenskej vzdelanosti v antialkoholickom diskurze.